

DE KLEINE SJOAH

De meeste Nederlanders denken bij Bevrijdingsdag aan feestende menigtes, geallieerde soldaten die vrolijk worden onthaald, sigaretten, chocola en de hoop op een nieuw begin. Maar voor de weinige Joodse Nederlanders die terugkeerden uit de concentratiekampen en de onderduik zijn de herinneringen aan de bevrijding heel anders.

Overlevenden uit het concentratiekamp Buchenwald hebben in een open vrachtwagen Arnhem bereikt en zijn in afwachting van verdere repatriëring.

Voor hen begon eenmaal terug in Nederland een nieuwe beproeving: hun huizen waren leeggeroofd en werden soms bewoond door vreemden; familieleden en vrienden waren vermoord, synagogen verwoest en het gehele Joodse leven was ontwricht. Deze periode direct na de bevrijding staat daarom in Joodse kringen ook wel bekend als 'de kleine Shoah'. De kille, bureaucratische en soms ronduit antisemitische ontvangst in Nederland, was een van de redenen waarom het zionisme en de emigratie onder Joodse Nederlanders een vlucht nam in de latere jaren veertig.

EEN FALENDE REPATRIËRING

Van de ruim honderdduizend Joden die tijdens de bezetting uit Nederland werden gedeporteerd – het hoogste aantal in West-Europa – keerden er slechts zo'n 5.500 terug. Hoewel de Nederlandse regering in Londen al in 1943 een Repatriëringscommissie had ingesteld, verliep de daadwerkelijke terugkeer van Nederlandse Joden, dwangarbeiders en politieke gevangenen uiterst chaotisch. De plannen die in Londen waren opgesteld, waren tot in de kleinste details uitgewerkt. Maar misschien school in die gedetailleerde voorbereiding ook wel de reden voor het uiteindelijke falen van de repatriëring. De uitvoerige richtlijnen en de nadruk op verplichte registratie, identiteitscontroles en medische verklaringen voor het ontbreken van besmettelijke ziektes, maakten het hele proces in de uitvoering log en bureaucratisch.

In de praktijk waren Nederlanders dan ook niet of nauwelijks aanwezig tijdens en vlak na de bevrijding van de concentratiekampen. Nederlandse Joden in bijvoorbeeld Theresienstadt of Bergen-Belsen moesten toezien hoe de Belgische, Scandinavische

NEDERLANDSE JODEN MOESTEN IN **VEEL GEVALLEN ZELF HUN WEG NAAR HUIS ORGANISEREN**

en Franse overheden 'hun' Joden kwamen ophalen, terwijl voor de Nederlanders niemand kwam. In sommige gevallen zat men weken na de bevrijding nog vast achter prikkeldraad. Nederlandse Joden moesten dus in veel gevallen zelf hun weg naar huis organiseren, zonder hulp van de overheid.

TERUGKEER IN NEDERLAND

Eenmaal terug in Nederland wachtte hen een kil onthaal. De Nederlandse overheid was namelijk panisch over het aantal vluchtelingen dat na de bevrijding zou terugkeren. Er werd gewaarschuwd voor het doemscenario waarin een vloedgolf van anderhalf miljoen mensen de Nederlandse grenzen zou overspoelen. De massale toestroom van deze vluchtelingen moest koste wat het kost voorkomen worden. Daarom besloot men de grenzen te sluiten en alleen mensen toe te laten die onomstotelijk konden aantonen dat zij recht hadden op terugkeer naar Nederland. Alle vluchtelingen en repatrianten zouden eerst worden opgevangen in speciale centra bij de grote grensplaatsen, waar ze langdurig werden ondervraagd. Daarna wachtte hen meestal een verblijf in een interneringskamp. Over het algemeen kenmerkte de repatriëring zich dus door een gevoel van wantrouwen uit de Nederlandse overheid: waren deze mensen wel rechtmatig teruggekeerd naar Nederland? En zo ja, bewijs dat dan maar eens...

De opvang in zulke centra voor repatrianten was vaak erbarmelijk. Repatrianten werden samengebracht in treurige en vaak volle ontvangstcentra waar medische

controles en bureaucratische procedures domineerden. Uiteindelijk kwamen er veel minder mensen naar Nederland dan verwacht. De meeste centra waren in juli en augustus 1945 alweer gesloten. Maar de toon was voor de teruggekeerde Nederlandse Joden toen al gezet. Waren ze eigenlijk nog wel welkom in dit land?

'BEWARIËRS' EN BIZARRE CENTENKWESTIES

Wanneer Joodse Nederlanders vervolgens wilden terugkeren naar hun huizen, troffen ze in veel gevallen vreemde families aan in de huizen die ooit van hen waren geweest. Spullen die waren ondergebracht bij bureaus, kennissen, vrienden – de zogeheten *bewariërs* – waren nergens meer te bekennen of maakten inmiddels onderdeel uit van de huisraad van anderen.

In veel gevallen kwamen die bezittingen nooit meer bij de repatrianten of de nabestaanden terecht, doordat ze alleen via een bureaucratisch systeem konden worden teruggevorderd. Joden moesten bewijzen dat zij recht hadden op hun eigen bezittingen, vaak met documenten die tijdens de oorlog verloren waren gegaan of bewust vernietigd.

Naast dat het ontzettend ingewikkeld bleek om geroofde goederen terug te krijgen, zadelden verschillende gemeenten, waaronder Amsterdam, de teruggekeerde Joodse mensen zelfs op met achterstallige rekeningen van belastingen over het van hen geroofde onroerend goed(!). In bijvoorbeeld Amsterdam kregen Joden na terugkeer aanslagen voor achterstallige erfpacht en straatbelasting, over jaren waarin zij gedeporteerd waren en hun huizen in beslag waren genomen. Een nog pijnlijker

Uit Theresienstadt teruggekeerde Joden worden in de Philips-fabriek te Eindhoven opgevangen.

voorbeeld: in Zwolle stuurde de belastingdienst in oktober 1945 een herinnering aan de Joodse gemeente voor een openstaande straatbelasting uit 1944, op een moment dat er al geen Joden meer in Zwolle woonden.

COMPENSATIEREGELINGEN

In de jaren vijftig begon de Bondsrepubliek Duitsland met de zogenoemde *Wiedergutmachung*: een reeks regelingen om Joodse overlevenden van de Holocaust financiële compensatie te bieden voor het geleden onrecht. Ook Nederlandse Joden konden hier aanspraak op maken. Nederlandse ambtenaren zouden dit geld verdelen en de

schade per persoon proberen te bepalen. Dat leidde in de praktijk tot een pijnlijke en soms vernederende behandeling. Slachtoffers moesten hun schade minutieus bewijzen, en opnieuw kenmerkte het systeem zich door eindeloze invulformulieren en bureaucratie. Pas in 1972 kwam Nederland met een eigen uitkering voor oorlogsgetroffenen. Toen werd de Wuv (Wet uitkeringen vervolgingsslachtoffers) ingevoerd, gevolgd door de Wubo (Wet uitkeringen burger-oorlogsslachtoffers) in 1984. Ook vrij recent, in 2019, zijn er door de NS nog regelingen in werking gesteld voor oorlogsgetroffenen die tijdens de oorlog mede door de NS zijn gedeporteerd. Hoewel deze wetten belangrijke stappen vormden in het formeel erkennen van slachtofferschap, bleken ze in de praktijk vaak psychisch belastend en voor velen simpelweg te laat.

MIGRATIESTROMEN

De koele ontvangst in naoorlogs Nederland, die soms ronduit antisemitisch van aard was, de bureaucratie van het rechtsherstel en het haast systemische wantrouwen jegens slachtoffers, voelde voor veel Joodse Nederlanders als een tweede

verraad. Vele Joodse Nederlanders voelden zich niet meer welkom in Nederland en besloten te migreren.

Het zionisme, dat voor de oorlog nog slechts door een kleine minderheid werd omarmd, won na de oorlog snel aan kracht binnen de Joodse gemeenschap in Nederland, zeker na de oprichting van de staat Israël in 1948. De overtuiging groeide dat Joden een eigen thuisland nodig hadden, waarin zij veilig konden leven. Na de oorlog ontstond zo een Nederlands-Joodse diaspora. De meeste Nederlandse Joden migreerden naar de Verenigde Staten en op de tweede plaats stond Palestina/ Israël.

Ondanks deze migratiestroom is het Joodse leven niet verdwenen uit Nederland. Een deel van de Joodse gemeenschap wist zich te hervinden en een nieuwe generatie begon met het heropbouwen van wat verloren was gegaan. Vandaag de dag bestaat er dus nog altijd een levendige en diverse Joodse gemeenschap in Nederland, met religieuze, culturele en maatschappelijke instellingen die getuigen van hun veerkracht. ■

LEES-, LUISTER- EN KIJKTIPS

LEZEN

Het adres
Marga Minco

De bewaring
Yael van der Wouden

KIJKEN

Nederlandse Joden na de bevrijding
NOS

KIJKEN

Bewariërs
EO

LUISTEREN

Het Spoor Terug
Podcast
Afl. 'U wordt door niemand verwacht'

REPATRIANTEN
WERDEN
SAMENGEBRACHT
IN TREURIGE
EN VAAK **VOLLE**
OPVANGCENTRA